

hozta a felvilágosodás tévedéseit, s míg helyükbe odatette a sajátjait, hallatlan ered-

ményeket ért el a művészet és a gondolkodás minden területén”. (665. o.)

Berényi Dénes

Mozart és Salieri.

Az orosz posztmodern 4. Sorozatszerkesztő: Hajnádý Zoltán

(Szerk.: Fonalka Mária. Debrecen, 2005. 276 lap)

A századforduló orosz művészetét irodalom- és kultúrszemiotikai szempontból bemutató és elemző posztmodern filozófiai értekezések és tanulmányok tematikus egybegyűjtésére és magyar nyelvre történő átültetésére vállalkozott egyetemi oktatók és Phd hallgatók részvételével a Debreceni Egyetem Szlavisztika Intézetének Orosz Irodalom Tanszéke. A könyvsorozat célja: a szélesebb olvasói réteg számára elérhetővé tenni és megismertetni az orosz posztmodern századfordulót, annak minden küzdelmével, s eredményével. A sorozat sikerességét támasztja alá az a tény, hogy 2006-ban már az 5. kötet látott napvilágot. A Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában és Hajnádý Zoltán szerkesztésében megjelenő sorozat egyik darabjaként 2005-ben látott napvilágot a *Mozart és Salieri* című tanulmánygyűjtemény.

Jelen ismertető tehát a *Mozart és Salieri* c. kötet bemutatásával foglalkozik. A benne közzétett írásokat Fonalka Mária, J. Matyi Anna, Reichmann Angelika, Szálkai Márta, Balogh István és Baka István fordításában olvashatjuk. A kötetben azonban jeles szerzők – Hajnádý Zoltán, Jagusztin László, Merlics Aliz, Gránicz István és Szijártó Imre – saját tanulmányai is fellelhetők.

A sajátos orosz–szovjet létélmény történelmi és duális jellegéből eredő, társadalmi formáció-, ugyanakkor paradigma-váltást is eredményező konfliktusos szituáció megérthetősége és megélhetősége, va-

lamint „feldolgozhatósága, felvállalhatósága, és elmondhatósága” (27. o.) dilemmája jellemzi a 20. század irodalmát. Az orosz-szovjetség duális struktúrája, feszültsége és paradoxonjai különösen aktuálissá tették a zseni-művész oppozíciót. Az orosz-szovjet olyan kategóriái, mint a múlt, vallásos hit és a nemzet – melyek addig a (az írói) létélmény alapját képezték – most szembe-kerülni kényszerültek a szovjetség szervetlenségével.

1917-től az addig szabadon tevékenykedhető Mozartok ideje lejárt. Az orosz típusú ön- és világmondás veszélyes volta nyilvánvalóvá vált. A szovjetség-paradigma kizárólagossága a Mozartokat hallgatásra, és/vagy emigrációba kényszerítette, de akadtak olyanok is, akik a likvidálás áldozatai lettek (Babel, Cvetajeva, Mandelstam, Paszternak). Az „otthon” maradottak pedig vagy alkalmazkodtak (a Salierik), vagy megpróbálták valamilyen módon feldolgozni e két paradigma ellentmondásosságát (Jeszenyin, Majakovszkij) (5–21. o.). A kétféle (a mozarti és a salieri) típusú világmondás közti veszélyes lavírozgatás is sokak életébe került.

A mozarti és a salieri típusú világérzékelés kétféle tudás eredménye. A Mozartok szintézis jellegű, (az alkotásban megnyilvánuló) esszenciális tudással rendelkeznek, melynek transzhistorikus érvényessége (az alkotói lét az élet konkrét megszűnése után bekövetkező halhatatlansága) képes csak

feloldani a Salierik kronotopikus voltából fakadó kötöttségeit. A századforduló Mozartjai magányos, meg nem értett Mozartok, akik az „En-Te” jellegű beszéd helyett megalkotják azt a zárt, imaginárius belső teret, ahol az Én-Én típusú világértelmezés lehetővé teszi az „időn kívüliséget”; mivel a régi orosz és az új szovjet minőségek ellentéte a lét és az alkotás ellentétévé transzformálódott. A sorozat elkészítése szükségességét a következő – a posztmodernben is jelentős konfliktusokat okozó – alap gondolat hívta életre: a lét és az alkotás különös kapcsolata kerül előtérbe, amennyiben „a lét akkor szorul magyarázatra, amikor a szubjektum nem rendelkezik a mindenkivel való rokonság érzetével, amikor a lét nem ugyanazt jelenti az ő számára, mint amit mindenki számára, amikor a lét jelent valamit, [...] amikor a szubjektum – filozófus.” Az alkotói „én” pedig „ott kezd el formálódni, ahol az „én” elvész, s keresnie kell önmagát” (Igor Szmirnov: *Lét és alkotás* Db., 2000. 61. és 89. o.). A lét és alkotás konfliktusa és nehézsége a szovjet korszak – különösen az 1917–1934 közötti időszakban – kizárólagossá tett közösség-elvű beszédjoga által kiélezett művész-hatalom konfliktusának következménye. A Mozartok – Bulgakov, Paszternak, Pilnyak – szövegdiskurzusai e paradox helyzet feloldására tett kísérletek (230. o.). A történelmi idő „fogságából” való kitörés a narratívák alkotás általi kozmikussá tágítása; egy „szemantikus korreferenciális játék” (43. o.) alapján, amely in- és intertextusok révén a szöveget szintetizálva transzhistorikussá változtatja azt.

A Mozart–Salieri ellentét ugyanakkor egyfajta viselkedésösszegző (36. o.) szembenállás is: az „igazi” művész és az őt körülvevő, irigylő „mesterember” szembenállása. Mivel azonban a szovjet korszak (97–152. o.) a hatalmi szó ellen lázadó, de azt nem vállaló, s így ki sem mondó Mozartokat (254. o.) Salierikké degradálja, ennek megfelelően a Salieriket – akiknek ez jelenti a kvázi, ugyanakkor – anti-Mozarttá válását is – Mozartizálja (Osztrovszkij, Fagyejev). Az ösztönös és a tudatos művészi alkotás, valamint a veleszületett tudás, az intuitív tehetség (poeta natus) és a tanulás szerzett tudás (poeta doctus) (11. o.) konfliktusa, vagyis az alkotó tehetség és a sóvár racionalitás (85. o.) ellentéte okozza a Mozartok és a Salierik szembenállását.

Mozart és Salieri ellentéte kapcsán mindenképp meg kell említenünk a zenét mint isteni adományt és hatáskiváltó mechanizmust. A zene világtéremtő, a világszerveződés végső morfológiai szintje, amennyiben a zseni-művész (Mozart) az isteni kinyilatkoztatás – zene általi – közvetítője. Ezért cserébe a halála utáni megdicsőülést kapja. Olyan metafizikai szubsztancia, amely az ember és a világrend harmóniáját hivatott képviselni. Ez a zene egyúttal az élet hangja is, világlényeg, melynek meghallására azonban csak a művész-ember képes.

A konfliktus valós oka Salieri szerint, hogy „Mozart egy korhely semmirekellő, aki nem dolgozott meg ’kerubi’ dallamaiért, hanem ingyen kapta őket (66. o.)”, vagyis: nem a mester-Istenember zsenialitása az, amelyre Salieri féltékeny; csupán úgy véli, Mozart nem érdemelte az isteni adományt.

Szálkai Márta